

REPUBLIKA SLOVENIJA
USTAVNO SODIŠČE

Številka: U-I-67/94

Datum: 21.3.1996

O D L O Č B A

Ustavno sodišče je v postopku za oceno ustavnosti, začetem na zahtevo Generalnega državnega tožilca Republike Slovenije, na seji dne 21. marca 1996

o d l o č i l o :

V Republiki Sloveniji se ne uporabljajo določbe Zakona o zatiranju nedovoljene trgovine, nedovoljene špekulacije in gospodarske sabotaže (Uradni list DFJ, št. 26/45 in Uradni list FLRJ, št. 56/46), ki so in kolikor so bile že v času nastanka in uporabe navedenega zakona v nasprotju s splošnimi, od civiliziranih narodov priznanimi, pravnimi načeli in so tudi v nasprotju z Ustavo.

V skladu z razlogi, navedenimi v obrazložitvi te odločbe, se ne uporabljajo zlasti naslednji elementi določb Zakona o zatiranju nedovoljene trgovine, nedovoljene špekulacije in gospodarske sabotaže:

- a) elementi materialnih določb, pri katerih zakonodajalec ob določanju kaznivih dejanj ni upošteval družbene nevarnosti kot element kaznivega dejanja;
- b) elementi materialnih določb, ki so in kolikor so v konkretnih kazenskih postopkih zaradi svoje nedoločnosti predstavljali podlago za arbitrarno uporabo zakona;
- c) elementi procesnih določb, ki so pomenili kršitev temeljnih načel kazenskega prava in kršitev človekovih pravic in temeljnih svoboščin.

O b r a z l o ž i t e v

A.

1. Generalni državni tožilec z zahtevo, vloženo 1/4-1994, izpodbija Zakon o pobijanju nedovoljene špekulacije in gospodarske sabotaže (Uradni list DFJ, št. 26/45 - v nadaljevanju: ZŠGS) in Zakon o zatiranju nedovoljene trgovine, nedovoljene špekulacije in gospodarske sabotaže (Uradni list FLRJ, št. 56/46 - v nadaljevanju: ZTŠS). Meni, da zakona nista v skladu niti s tedanjim niti s sedanjim ustavnim redom ter s splošno sprejetimi načeli kazenskega prava. Zakona naj ne bi bila veljavna pravna predpisa in se naj v Republiki Sloveniji ne bi smela uporabljati niti kot nekdanji niti kot sedanji pravni vir. Sodišča oba zakona še vedno uporabljajo, kadar v pravnomočno končanih kazenskih zadevah iz povojnih časov sodijo na podlagi izrednih pravnih sredstev o zakonitosti in pravilnosti tedanjih sodb in postopkov ter o utemeljenosti tedanjih obtožb.

2. Predlagatelj meni, da ZŠGS ni sprejel in razglasil ustavno določen zakonodajni organ po predpisanem zakonodajnem postopku.

Zato naj ne bi bil pravno veljaven zakon ampak "revolucijski dekret totalitarnega režima, ki si je sam vzel dejansko oblast".

3. V vseh primerih je bila inkriminacija kaznivih dejanj sestavljena iz generalne klavzule (v prvem odstavku določbe) in posameznih izvršitvenih oblik, ki so v drugem odstavku našteje le primeroma. Zadnja točka drugega odstavka se vedno glasi, da se enako kaznuje tudi "vsako drugo gospodarsko delovanje, podobno zgoraj navedenim primerom". To pa po predlagateljevem mnenju pomeni, da inkriminacije kaznivih dejanj niso bile dovolj določne, kar naj bi bilo v nasprotju z 28. členom Ustave

Republike Slovenije. Taka vsebinska nedoločnost je po predlagateljevem mnenju omogočala samovoljo oblasti. Iz sodnih spisov naj bi bilo razvidno, da so se sodišča pri odločanju v konkretnih kazenskih zadevah zadovoljila že z ugotovitvijo obstoja posameznih, primeroma naštetih izvršitvenih oblik, medtem ko naj ne bi bila ugotavljala, ali so podani tudi znaki iz "generalne klavzule" (prvi odstavek 1. in 2. člena ZŠGS ter 1., 3. in 5. člena ZTŠS). Na ta način, pravi predlagatelj, so bili posamezniki obsojeni že, če so bili podani zgolj objektivni znaki katerega od primeroma naštetih dejanj, pri čemer naj se subjektivni znak kaznivega dejanja, ki ga je vsebovala generalna klavzula, sploh ne bi bil ugotavljal. V mnogih primerih pa naj bi bili posamezniki obsojeni celo za dejanja, ki "so bila podobna" v zakonu naštetim dejanjem, pri čemer sodbe ne vsebujejo niti navedbe, kateremu od primeroma naštetih ravnanj v zakonu naj bi bilo obdolženčevo dejanje podobno. Takšna ureditev je po mnenju predlagatelja omogočala kaznovanje kakršnegakoli ravnanja in je za državljane pomenila popolno pravno negotovost.

4. Predlagatelj meni, da Zakon na nedopusten način inkriminira vsako ravnanje, opredeljeno zgolj po določenem cilju oziroma namenu, ki ga veže na nedoločen pravni pojem - na primer na nesorazmerno premoženjsko korist pri opredelitvi kaznivega dejanja nedovoljene špekulacije (3. člen ZTŠS). Na ta način se je po mnenju predlagatelja "cona kriminalnosti" širila onstran meja dopustnosti. Ni bilo namreč potrebno, da storilec nesorazmerno premoženjsko korist tudi doseže, marveč naj bi zadoščalo, da jo je imel namen doseči. Namen pa naj bi se bil v praksi predpostavljati. To pomeni, da je bilo lahko kaznivo že vsako pripravljeno dejanje oziroma celo pripravljanje pripravljalnih dejanj. Iz tega po mnenju predlagatelja tudi izhaja, da glavni namen obeh zakonov ni bil preganjanje storilcev kaznivih dejanj, pač pa zadušitev vsakršne zasebne gospodarske dejavnosti.

5. Poleg nesorazmerno strogih kazni, ki naj bi bile zagrožene že za temeljne oblike kaznivih dejanj, predlagatelj tudi poudarja, da ZTŠS vsebuje tudi več drugih določb, ki naj bi bile v nasprotju s temeljnimi načeli kazenskega prava civiliziranih držav. Predpisana naj bi bila nezastarljivost kazenskega pregona in izvrševanja kazni za vse vrste z zakonom določenih kaznivih dejanj (10. člen ZTŠS). Zakon naj bi uvedel tudi domnevo krivde (prvi in drugi odstavek 11. člena ZTŠS).

6. Državni tožilec predlaga, da Ustavno sodišče presodi ustavnost obeh zakonov in ugotovi, da zakona niti formalno niti materialnopravno nista v skladu ne s tedanjim in ne s sedanjim ustavnim redom in da se zato v Republiki Sloveniji ne moreta uporabljati niti kot nekdanji niti kot sedanji pravni vir.

7. Zahteva je bila poslana Državnemu zboru, ki nanjo ni odgovoril.

B.- I.

8. Generalni državni tožilec je vložil tudi zahtevo za oceno ustavnosti Zakona o kaznivih dejanjih zoper narod in državo (Uradni list DFJ, št. 66/45), Zakona o kaznovanju zločinov in prestopkov zoper slovensko narodno čast (Uradni list SNOS in NVS, št. 7/45) in Zakona o konfiskaciji imovine in o izvršitvi konfiskacije (Uradni list DFJ, št. 40/45). Ustavno sodišče je na seji dne 22.12.1994 združilo vse navedene zahteve z zahtevo za oceno ustavnosti ZŠGS in ZTŠS zaradi skupnega obravnavanja in odločanja. S to odločbo odloča Ustavno sodišče le o zahtevi za oceno ustavnosti ZŠGS in ZTŠS. O drugih zahtevah bo odločeno kasneje.

9. Predlagatelj je sprva zahteval oceno ustavnosti ZŠGS, v dopolnitvi svoje zahteve pa še oceno ustavnosti in zakonitosti ZTŠS. ZŠGS je veljal od 25.4.1945 do 20.7.1946, ko ga je nadomestil ZTŠS. Slednji, ki je prenehal veljati 6.12.1951, dejansko predstavlja zakonsko noveliranje ZŠGS. Po določbi tretjega odstavka 136. člena Ustave FLRJ sta bila namreč zakonodajna odbora obeh zbornic Ljudske skupščine FLRJ pooblaščenca, da uskladita predpise z Ustavo z njihovo potrditvijo oziroma potrebnim noveliranjem. ZŠGS ni bil le potrjen, ampak tudi noveliran in to predvsem z določbami, ki so inkriminirale še novo kaznivo dejanje nedovoljene trgovine, ostale določbe pa so bile v skoraj nespremenjeni obliki povzete. Z Zakonom o potrditvi in spremembah ZŠGS (Uradni list FLRJ, št. 56/46) je Zakon dobil tudi novo ime - to je ZTŠS. Ustavno sodišče na tej podlagi sklepa, da gre formalnopravno za en predpis, zato je oba zakona presojalo kot celoto (torej kot ZTŠS).

10. Ustavno sodišče je moralo pri odločanju o zahtevi najprej ugotoviti, ali so podane procesne predpostavke za presojo ustavnosti zakona. Glede vprašanja, ali Ustavno sodišče lahko presoja ustavnost zakona, ki že ob vložitvi zahteve ni veljal, je Ustavno sodišče sprejelo enako stališče kot v svoji odločbi št. U-I-6/93 z dne 1.4.1994 (OdlUS III,33)1. Ustavno sodišče praviloma ne more odločati o ustavnosti zakonov, drugih predpisov in splošnih aktov, ki so prenehali veljati pred vložitvijo pobude ali predloga, s katerim se začne postopek pred Ustavnim sodiščem. Določbe izpodbijanega zakona sodišča še vedno uporabljajo v skladu z drugim odstavkom 28. člena Ustave2 v obnovah kazenskih postopkov in pri odločanju o zahtevah za varstvo zakonitosti. Potreba po ustavnosodnem varstvu je v tem primeru podana za udeležence omenjenih sodnih postopkov in bi bila podana tudi v primeru, če bi katera od oseb, ki so bile obsojene na podlagi izpodbijanega zakona, vložila pobudo za oceno njegove ustavnosti. Po določbi 416. člena Zakona o kazenskem postopku (Uradni list RS, št. 63/94 - v nadaljevanju: ZKP) ima oseba, obsojena na podlagi predpisa, ki po odločitvi Ustavnega sodišča ni v skladu z Ustavo, pravico zahtevati spremembo pravnomočne sodbe v obnovljenem postopku, v katerem sodišče protiustavne zakonske določbe ne sme več uporabiti. Zato sega pravni učinek odločitve Ustavnega sodišča v takšnem primeru tudi na že pravnomočno urejena razmerja. Ustavne presoje takega predpisa torej ni mogoče odreči.

11. Procesni pogoj, da je zahtevo vložil upravičeni predlagatelj, je izpolnjen. Državni tožilec lahko vloži zahtevo samo, kadar nastane vprašanje ustavnosti in zakonitosti v zvezi s postopkom, ki ga vodi (peta alineja prvega odstavka 23. člena Zakona o Ustavnem sodišču; Uradni list RS, št. 15/94 - v nadaljevanju: ZUstS). Državni tožilec je na zahtevo Ustavnega sodišča predložil kopije že vloženih zahtev za varstvo zakonitosti, ki se nanašajo na izpodbijani zakon, ter kopije sodb Vrhovnega sodišča.

12. Tudi na vprašanje, po kakšnih kriterijih se presoja ustavnost predustavnih predpisov, je Ustavno sodišče odgovorilo že v citirani odločbi o Uredbi o vojaških sodiščih. Zato jih je glede vprašanja njihove uporabe v postopkih z izrednimi pravnimi sredstvi potrebno presojati s stališča skladnosti s tedaj veljavnimi ustavnimi in splošnimi pravnimi načeli, ki so jih priznavali civilizirani narodi, glede njihove uporabe v novih sojenjih pa tudi s stališča skladnosti z Ustavo.

13. Stališče predlagatelja, da Zakona ni izdal pristojni organ in da potemtakem v času sojenja ni bil veljaven zakon, ampak revolucionarni dekret, ni utemeljeno. Ustavno sodišče je že v citirani odločbi o ustavnosti Uredbe o vojaških sodiščih ugotovilo, da je bila zakonodajna funkcija dana od II. zasedanja AVNOJ-a naprej nedvomno samo AVNOJ-u in med dvema zasedanjema tega organa Predsedstvu AVNOJ-a. ZŠGS je na podlagi pooblastila AVNOJ-a v Odloku o vrhovnem zakonodajnem in predstavnem telesu Jugoslavije izdalo njegovo predsedstvo, potrdila pa ga je 1.12.1945 Ustavodajna skupščina. Kot ZTŠS pa je bil sprejet po postopku, ki ga je Ustava FLRJ posebej predpisala. Zato je treba šteti, da je izpodbijani zakon sprejelo telo, ki je bilo tedaj pristojno za izvrševanje zakonodajne funkcije.

B. - II.

14. Ustavno sodišče je najprej presodilo določbe ZTŠS, s katerimi so določena in opredeljena kazniva dejanja, to je tako imenovane materialne določbe. Med temeljne elemente kaznivega dejanja sodi poleg človekovega voljnega ravnanja, protipravnosti ravnanja, določenosti v zakonu in storilčeve kazenske odgovornosti tudi element družbene nevarnosti ravnanja.

Preprečitev neomejene širitve kroga inkriminacij zahteva pri tovrstnih kaznivih dejanjih določno razmejitev tiste koristi, ki je kot motiv gibalno gospodarskega delovanja, od tiste koristi kot posledice določenega prepovedanega delovanja, ki objektivno ogroža družbo in njene vrednote. Kolikor inkriminacija nekega ravnanja ali neke vrste ravnanj ni namenjena varstvu posameznika oziroma družbe, pač pa postane orodje v rokah oblasti za obračun s posameznikom, gre za nedopustno zlorabo zakonodajne in sodne moči pri določanju kaznivega. Nedvomno je kriterij družbene nevarnosti, ki je objektivni element kaznivega dejanja, pogojen s posebnostmi stanja oziroma okoliščin, v katerih se neka družba nahaja. V vojni in v času po njej je bilo treba glede na pomanjkanje hrane, zdravil in drugega blaga ter druge okoliščine zavarovati nekatere vrednote drugače kakor v današnjem času in ta kriterij je treba upoštevati pri presoji družbene nevarnosti tedanjega ravnanja tudi danes. S tega vidika je bila inkriminacija špekulativnih ravnanj in gospodarske sabotaže, ki so ogrožale preskrbo prebivalstva ali dejavnosti v zvezi z njo, opravičljiva in nujna. Vendar pa ZTŠS ni v

celoti upošteval nujne povezave med posameznimi ravnanji in njihovo družbeno nevarnostjo. Iz določbe prvega odstavka 1. člena³, ki sankcionira kaznivo dejanje nedovoljene trgovine, je tako razvidno, da je ista izvršitvena oblika kaznivega dejanja - na primer prekoračenje prodajnih cen preko cen, predpisanih po pristojnem organu (1. točka drugega odstavka), lahko istočasno prekršek ali pa kaznivo dejanje. Odločitev je prepuščena sodišču, ne da bi imelo za to v zakonu kriterij, po katerem bi kaznivo dejanje ločilo od prekrška. Ta kriterij pa je prav družbena nevarnost. Nekatere izvršitvene oblike, kakor 8. točka drugega odstavka⁴, po kateri je kaznivo opuščanje označbe cen na vidnem mestu posameznih predmetov, so takšne narave, da pri njih ni mogoče kar predpostavljati tako visoke abstraktne nevarnosti ogrožanja preskrbe prebivalstva. Ni mogoče predpostavljati, da je že sama ogroženost zavarovane vrednote terjala sankcioniranje tega ravnanja kot kaznivega dejanja. Še toliko manj pa to velja na primer za izvršitveno obliko, določeno v 2. točki drugega odstavka 1. člena⁵, po kateri pomeni kaznivo dejanje že zgolj postavitev zahteve po višji ceni blaga, kakor naj bi bila cena, ki zagotavlja dobiček, ki glede na kraj, čas in vse ostale okoliščine velja za primernega. Brez upoštevanja družbene nevarnosti ni mogoče soditi o zunanjem učinku nekega protipravnega ravnanja. S storitvijo kaznivega dejanja mora nastati prepovedana posledica v obliki oškodovanja zavarovane dobrine ali pa vsaj tako visoke stopnje ogroženosti dobrine, da je utemeljeno najhujše kazensko sankcioniranje. Navedeni člen niti izrecno niti molče ne pove, kakšno posledico mora povzročiti neko ravnanje, da bi, zaradi iz te posledice izhajajoče družbene nevarnosti, iz prekrška (prvi odstavek 1. člena) postalo kaznivo dejanje. Še v toliko večji meri velja navedeno za vse izvršitvene oblike vseh treh kaznivih dejanj, ki so nakazane samo z analogijo inter legem.

15. Določbe ZTŠS, ki vsebujejo opredelitve kaznivih dejanj nedovoljene trgovine (1. člen), nedovoljene špekulacije (3. člen) in gospodarske sabotaže (5. člen), v mnogih elementih ne izpolnjujejo ustavnopravnih zahtev po določnosti kazenske norme. Že z vidika tedaj veljavnih načel kazenskega prava kakor tudi z vidika veljavne ustavne določbe prvega odstavka 28. člena Ustave je nedoločnost za kazenskopravne norme nedopustna. Načelo zakonitosti v kazenskem pravu namreč zahteva, da je kaznivo dejanje z zakonom vnaprej določeno kot kaznivo (*nullum crimen sine lege praevia*). S tem v skladu je tudi načelo strožje, določnejše in bolj restriktivne razlage kazenskega predpisa.

Opredelitev kaznivega dejanja z blanketno dispozicijo (prvi odstavek 1. člena ZTŠS) načelno sicer ni v nasprotju z načelom zakonitosti oziroma z načelom določnosti, kadar se samo glede dela dispozicije zakon izrecno sklicuje na drugo določbo za podrobnejši opis zakonskih znakov kaznivega dejanja. V primeru inkriminacije nedovoljene trgovine (1. člen) pa se določba splošno sklicuje na vsako gospodarsko delovanje, ki je bilo v nasprotju s tedaj veljavnimi predpisi, ki so urejali področje trgovine. V takšnem primeru mora biti presoja vprašanja določnosti in striktnosti še toliko bolj skrbna in tudi pri presoji drugih določb tedanjega pravnega reda, ki z blanketno določbo postanejo sestavni del kazenskopravne norme, je treba upoštevati vsa jamstva, ki sodijo v sistem kazenskega prava in so zajeta z načelom zakonitosti iz 28. člena Ustave. Drugi odstavek 1. člena ZTŠS sicer vsebuje primeroma navedene izvršitvene oblike nedovoljene trgovine (točke 1-9), ki v določeni meri konkretizirajo splošno blanketno dispozicijo iz prvega odstavka, kar pa ne velja za določbo 10. točke drugega odstavka citiranega člena⁶.

16. Točke 10 drugega odstavka 1. člena, 5 drugega odstavka 3. člena⁷ in 15 drugega odstavka 5. člena⁸ ZTŠS uvajajo analogijo inter legem⁹. Uporaba pravne in zakonske analogije¹⁰ in s tem odstopanje od načela določnosti je v kazenskem pravu prepovedana. Izjema lahko velja le za analogijo inter legem in še to samo v tistih primerih, ko zakonodajalec zaradi objektivne okoliščine - narave določenih vrst kaznivih dejanj - ne more abstraktno in povsem določno inkriminirati vseh njihovih izvršitvenih oblik oziroma izrecno navesti vseh znakov, ki bi se v dejanskosti lahko pojavili. Eden od pogojev za dopustno uporabo analogije inter legem pa je med drugim določnost vseh ostalih znakov v opisu kaznivega dejanja. Če ti znaki niso izrecno navedeni ali če so tudi sami že nedoločni, postane tudi uporaba analogije inter legem zaradi zahteve po določnosti kaznivega dejanja nedopustna. Da je takšna zakonska ureditev imela za namen ali pa vsaj dopuščala arbitrarnost in zlorabe, empirično dokazuje tudi tedanja praksa sodišč. V najhujši obliki se je to pokazalo prav pri obsodbah za dejanja, ki so bila samo podobna kakšni od primeroma navedenih izvršitvenih oblik. Šlo je torej za analogijo legis, ki je izvirala iz analogije inter legem. Poleg tega, da sodišča nesorazmerne premoženjske koristi v sodbi sploh niso ugotavljala, v večini primerov niso niti povedala, kateremu izmed zakonsko primeroma navedenih dejanj naj bi bilo obsojenčevo ravnanje sploh podobno.

17. Vsebinsko enake očitke, kot so navedeni za kaznivo dejanje nedovoljene trgovine, je mogoče nasloviti tudi inkriminaciji nedovoljene špekulacije in gospodarske sabotaže. Točka 14 drugega odstavka 5. člena 11 tako inkriminira oviranje dela sploh v gospodarskih in prometnih podjetjih (obratih) ali na kmetijskih gospodarstvih. Beseda "sploh" tu pomeni posplošitev na vsako in kakršnokoli oviranje dela in zato seveda ni mogoče reči, da bi to predstavljalo konkretizacijo generalne klavzule. Po tretjem odstavku 5. člena je bilo dejanje iz 5. točke drugega odstavka 12 tega člena kaznivo tudi, če je bilo storjeno iz malomarnosti. Pri tem pa lahko ugotovimo, da kaznivega dejanja odtujevanja ali prikrivanja surovin ali drugih proizvodnih sredstev z namenom ustavitve ali omejitve proizvodnje že pojmovno ni mogoče storiti iz malomarnosti.

18. Navedene pomanjkljivosti so omogočale, da so sodišča lahko odločala arbitrarno, čeprav je bilo v številnih primerih, kot je razvidno iz takratnih sodb, očitno, da so bili posamezniki obsojeni za kaznivo dejanje, katerega ugotovljeni zakonski znaki (kolikor so jih sodišča sploh ugotovila) bi dopuščali kvečjemu obsodbo za prekršek, ali pa so bila ravnanja celo z vidika tedanjih razmer in tedanje zakonske ureditve sploh zunaj opredelitve kaznivega ravnanja. Zato v danes obnovljenih postopkih uporabe takšnih zakonskih določb ni mogoče dopustiti.

B. - III.

19. ZTŠS določa v 10. členu 13 nezastarljivost kazenskega pregona za vsa kazniva dejanja po tem zakonu in nezastarljivost izvrševanja kazenskih sankcij, izrečenih za ta dejanja.

Nezastarljivost je tako veljala za prav vsa kazniva dejanja, ki jih je ZTŠS opredeljeval, ne glede na njihovo težo in čeprav bi mnoga izmed njih morala biti obravnavana zgolj kot prekršek.

Uporaba instituta nezastarljivosti kazenskega pregona je lahko v skladu s splošno sprejetimi načeli vezana samo na primere najhujših kaznivih dejanj - na primere, ko bi bilo zastaranje moralno neopravičljivo, ali če tako narekuje mednarodna solidarnost. Zato je zakonodajalec v primeru ZTŠS institut nezastarljivosti uporabil neupravičeno, torej v nasprotju z njegovim splošno priznanim namenom. Ob tem ne gre prezreti tudi nesorazmerno strogih kazni, ki jih ZTŠS opredeljuje v 2., 4. in 6. členu 14. Iz posameznih sodb je razvidno, da so se smrtne kazni in kazni zaplembe celotnega premoženja, ob vseh ostalih pomanjkljivostih v postopku, izrekale tudi za dejanja, ki bi po svoji naravi lahko predstavljala kvečjemu prekršek.

20. ZTŠS je v 11. členu 15 uzakonil načelo domneve krivde.

Lastnik podjetja je odgovarjal po tej določbi za ravnanje druge osebe, razen če je dokazal, da za to ravnanje ni vedel in da mu ni mogoče pri tem očitati malomarnosti. Na enak način je bila vzpostavljena tudi kazenska odgovornost organov oziroma pooblaščenec, ki so upravljali podjetje ali posestvo, ki je bilo pravna oseba. V 27. členu Ustave, ki določa, da tisti, ki je obtožen kaznivega dejanja, velja za nedolžnega, dokler njegova krivda ni ugotovljena s pravnomočno sodbo, je določena predpostavka nedolžnosti. Predpostavka nedolžnosti pomeni, da (1) oseba velja za nedolžno, dokler se ji ne dokaže krivda, (2) da mora krivdo dokazovati državni tožilec in ne obdolžena oseba (dokazno breme) in (3), kar je najpomembnejše, da mora sodišče v dvomu, ko krivda ni nesporno dokazana, obdolženo osebo oprostiti. Sodišče, ki ni sodilo po takih pravilih, je sodilo v nasprotju s pravnimi načeli, priznanimi od civiliziranih narodov. Uporaba takšne določbe v današnjih postopkih bi bila nasprotna veljavnemu pravnemu redu.

21. Določba 16. člena ZTŠS 16 je pooblaščala krajevne ljudske odbore za ustanavljanje komisij za zatiranje nedovoljene trgovine in nedovoljene špekulacije. Iz zakonske določbe izhaja, da so omenjene komisije združevale sicer nezdržljive funkcije odkrivanja, pregona (obtožbe) in odločanja o kazni (sojenja), kar je bilo že v tistem času nesprejemljivo. Še toliko bolj nesprejemljivo pa je z vidika današnje ustavne ureditve.

Komisije so po drugem odstavku citirane določbe same presojele, v katerih primerih bodo zadevo odstopile sodišču, v katerih primerih pa bodo kar same izrekle kazen in zasegle predmete "v zvezi" s kaznivim dejanjem. V drugem primeru je šlo v bistvu za "administrativni kazenski postopek" z možnostjo pritožbe na okrajno sodišče, ki je odločbo komisije lahko spremenilo v vseh smereh, tudi na

škodo pritožnika. Ker je bila odločba okrajnega sodišča dokončna, obtoženec dejansko ni imel na voljo pravnega sredstva zoper sodno odločitev.

22. Za sojenje o teh dejanjih so bila na prvi stopnji pristojna okrajna sodišča. Po določbi drugega odstavka 13. člena ZTŠS pa je moralo okrajno sodišče, če bi se med postopkom pokazalo, da utegne imeti dejanje, kaznivo po tem zakonu, za posledico smrtno kazen, ustaviti postopek in poslati zadevo okrožnemu sodišču kot sodišču prve stopnje. Glede na tretji odstavek 11. člena ZŠGS17, ki je bil sicer ob noveliranju Zakona izpuščen, je načinu odločanja sodišč mogoče pripisati celo lastnost naglih sodišč. V takšnih postopkih ni mogla biti zagotovljena pravica do obrambe v kazenskem postopku, ki jo splošno kot človekovo pravico priznavajo civilizirani narodi.

23. Pri tem je treba opozoriti tudi na Uredbo Ministra za pravosodje z dne 31/12-1945, ki je bila izdana na podlagi Zakona o ureditvi ljudskih sodišč (Uradni list DFJ, št. 67/45 in Uradni list FLRJ, št. 51/46) in s katero so bili za sojenje o kaznivih dejanjih iz ZTŠS ustanovljeni pri vrhovnih sodiščih republik in Vrhovnem sodišču Vojvodine posebni sveti (senati). Po 2. členu Uredbe so ti senati sodili v tričlanski sestavi na prvi in zadnji stopnji, pri čemer jim je bilo z navedenim zakonom dano pooblastilo avokacije pristojnosti za katerokoli kazensko ali civilno zadevo. Iz posameznih sodb je razvidno, da so imeli postopki, ki so se vršili pred temi senati, značilnosti izrednega sojenja. 18. Prizadetim je bila z navedeno določbo drugega člena Uredbe odvzeta pravica do pritožbe, po 4. členu Uredbe pa so bile odločbe teh senatov tudi takoj izvršljive.

Takšna sojenja lahko pomenijo že sama zase razlog za ponovno preverjanje sodne odločitve, saj so bile z uzakonjenimi pravili, na podlagi katerih so potekala, kršene pravica do poštenega sojenja (23. člen Ustave) in pravica do pritožbe (25. člen Ustave), ki je bila celo v primeru izrečenih smrtnih obsodb odvzeta kar z izvršilnim predpisom. Tudi pri tej posebni obliki sojenja je iz tedanjih sodb mogoče razbrati, da posamezne zakonske določbe niso zadostile zahtevi po določnosti kaznivih dejanj in so tako omogočale arbitrarnost pri sojenju¹⁹.

B. - IV.

24. Vse navedeno govori za to, da so bile obravnavane določbe oziroma obravnavani elementi določb ZTŠS že v času nastanka in uporabe Zakona v nasprotju s temeljnimi načeli kazenskega prava, ki so jih priznavali civilizirani narodi. Ustavno sodišče ni odločilo, da se ZTŠS ne uporablja v celoti, pač pa je prepovedalo uporabo tistih elementov določb Zakona, katerih uporaba bi nasprotovala razlogom iz te odločbe. To se nanaša tako na določbe, ki so materialne narave - to je na ohlapno določitev kaznivosti dejanj, kakor tudi na zgoraj obravnavane procesne določbe, ki obdolžencem v postopkih, izvedenih na podlagi izpodbijanega zakona, niso zagotovile minimalnih procesnih pravic za njihovo obrambo. V sedanjih in prihodnjih sodnih postopkih (v obnovljenih ali ponovljenih postopkih, ki so v teku na podlagi sodb Vrhovnega sodišča, s katerimi so bile na podlagi vloženih zahtev za varstvo zakonitosti zadeve razveljavljene in vrnjene v ponovno sojenje ter v tistih postopkih, ki bodo začeti na podlagi zahtev za spremembo pravnomočnih sodnih odločb, ki jim bo za podlago ta odločba) torej ni dopustna uporaba tistih elementov določb ZTŠS, ki so bili že v času nastanka in uporabe zakona v nasprotju z navedenimi temeljnimi načeli, ki so jih priznavali civilizirani narodi in so tudi v nasprotju z danes veljavnimi jamstvi, ki jih dajejo zlasti določbe prvega odstavka 28. člena, prvega odstavka 23. člena, 25. in 27. člena Ustave in določbe prvega in drugega odstavka 6. člena ter prvega odstavka 7. člena Konvencije o varstvu človekovih pravic in temeljnih svoboščin (Uradni list RS, MP, št. 7/94). Na vse to morajo sodišča paziti v skladu z 8. in 125. členom Ustave. Po 125. členu Ustave sodijo sodišča po Ustavi in zakonu, po 8. členu Ustave pa se ratificirane in objavljene mednarodne pogodbe uporabljajo neposredno.

25. Sodišča lahko uporabijo samo tiste materialne določbe ZTŠS, ki ob upoštevanju kriterija družbene nevarnosti z vidika takratnega splošnega (povojnega) družbenega in ekonomskega stanja dovolj jasno in določno inkriminirajo kazniva dejanja. Še posebna previdnost in restriktivnost v razlagi je zato potrebna pri uporabi analogije inter legem, prav tako pa je treba upoštevati, da je za dve kaznivi dejanji določen v generalni klavzuli posebej obarvani namen (*dolus coloratus*), ki ga je vedno potrebno obravnavati kot bistven zakonski znak kaznivega dejanja in sicer kot voljno sestavino konkretnega ravnanja, to je kot hoteno posledico in ne kot nekakšno objektivno značilnost določene vrste ravnanj.

26. Ustavno sodišče posebej opozarja, da v tej odločbi ni taksativno navedlo vseh elementov določb ZTŠS, ki se ne uporabljajo, temveč jih je navedlo le primeroma. To pomeni, da se v konkretnem kazenskem postopku lahko pokaže, da tudi kakšen drug podoben element določbe ZTŠS ne sme biti uporabljen, o čemer bo moralo presoditi redno sodišče v konkretnem postopku, stranki takega postopka pa je z institutom ustavne pritožbe tako ali tako dana možnost naknadne ustavne presoje takšne odločitve.

27. Ta odločba ima učinke po 416. členu ZKP, kar pomeni, da je podlaga za vlaganje zahtev za spremembo pravnomočnih sodnih odločb ob smiselni uporabi določb o obnovi kazenskega postopka.

C.

28. Ustavno sodišče je to odločbo sprejelo na podlagi prvega odstavka 40. člena ZUstS v sestavi: predsednik dr. Tone Jerovšek in sodniki dr. Peter Jambrek, mag. Matevž Krivic, mag. Janez Snoj, dr. Janez Šinkovec, dr. Lovro Šturm, Franc Testen, dr. Lojze Ude in dr. Boštjan M. Zupančič. Odločbo je sprejelo soglasno. Sodnik Šturm je dal pritrdilno ločeno mnenje.

P r e d s e d n i k
dr. Tone Jerovšek

Opombe:

1. S to odločbo je Ustavno sodišče odločilo o uporabi Uredbe o vojaških sodiščih z dne 24. maja 1945.
2. Drugi odstavek 28. člena Ustave se glasi: "Dejanja, ki so kazniva, se ugotavljajo in kazni zanje izrekajo po zakonu, ki je veljal ob storitvi kaznivega dejanja, razen če je novi zakon za storilca milejši."
3. Prvi odstavek 1. člena ZTŠS: "Za dejanje nedovoljene trgovine velja vsako gospodarsko delovanje, nasprotno veljavnim predpisom, s katerimi je urejena trgovina, če ne pomeni dejanja nedovoljene špekulacije iz 3. člena tega zakona ali prekrška, kaznivega po posebnih predpisih, in če ni za tako dejanje z drugimi predpisi določena hujša kazen."
4. Točka 8 drugega odstavka 1. člena ZTŠS se glasi: "8) opuščanje označbe cen na vidnem mestu posameznih predmetov, ki so izloženi prodaji, po trgovinah, trgih ali drugih mestih, kjer se vrši javna prodaja, posamezno ali v splošnem ceniku, če je tako označevanje cen oziroma izobešanje cenika predpisano;"
5. Točka 2 drugega odstavka 1. člena ZTŠS se glasi: "2) zahtevanje višje cene za blago, kakor je cena, katera proizvajalcu, posredniku oziroma prodajalcu zagotavlja dobiček, ki glede na kraj, čas in vse ostale okoliščine velja za primernega;"
6. Točka 10 drugega odstavka 1. člena ZTŠS se glasi: "10) vsako drugo gospodarsko delovanje, podobno zgoraj navedenim primerom, ki ga obsega prvi odstavek tega člena;"
7. Besedilo te določbe je enako besedilu 10. točke drugega odstavka 1. člena, ki je navedeno v prejšnji opombi.
8. Točka 15 drugega odstavka 5. člena ZTŠS se glasi: "15) drugi primeri, podobni primerom v prednjih točkah."
9. Uporaba analogije inter legem pri ustvarjanju oziroma uporabi pravnega pravila pomeni sklepanje po podobnosti v mejah možnosti, ki so dane znotraj posameznega pravnega pravila. V kazenskem pravu pomeni, da je zakonodajalec v opisu kaznivega dejanja izrecno naštel nekaj okoliščin, ne pa vseh, ki bi se lahko v resničnosti pojavile v "drugih podobnih primerih" ali na drug "podoben način".
10. Uporaba pravne analogije ali analogije juris pomeni posplošitev določenega pravnega pravila do te mere, da ga lahko uporabimo za družbena razmerja druge vrste - sklepanje preko splošnih pravnih načel. Z uporabo pravne analogije bi se štelo za kaznivo vsako dejanje, za katero bi iz splošnih pravnih načel izhajalo, da je družbi nevarno. Uporaba zakonske analogije ali analogije legis pomeni sklepanje po podobnosti s pravno urejenega primera na pravno neurejeni primer, ki se po svojih sestavinah v celoti ne ujemata, ujemata pa se v bistvenih lastnostih. V kazenskem pravu bi uporaba te analogije pomenila, da kazenskoopravna norma velja tudi za primere, ki jih zakon izrecno ne navaja, so pa podobni tistim, ki so v zakonu določeni.
11. Točka 14 drugega odstavka 5. člena ZTŠS se glasi: "14) oviranje dela sploh v gospodarskih in prometnih podjetjih (obratih) ali na kmetijskih gospodarstvih;"

12. Točka 5 drugega odstavka 5. člena ZTŠS se glasi: "5) odtujevanje ali prikrivanje surovin in drugih proizvodnih sredstev z namenom, da se ustavi ali omeji proizvodnja gospodarskih in prometnih podjetij (obratov) ali kmetijskih gospodarstev, in neopravičeno opuščanje nabave surovin in drugih proizvodnih sredstev;"

13. Člen 10 ZTŠS: "Dejanja nedovoljene trgovine, nedovoljene špekulacije in gospodarske sabotaže po tem zakonu, kakor tudi pravica države na izvršitev kazni, izrečene za ta dejanja, ne zastarajo."

14. Za kaznivo dejanje nedovoljene trgovine je bila predpisana kazen do enega leta prisilnega dela, za dejanje nedovoljene trgovine z dragocenostmi (9. točka drugega odstavka 1. člena ZTŠS) pa kazen odvzema prostosti do treh let in kot stranska kazen delna zaplemba premoženja (2. člen ZTŠS). Za kaznivo dejanje nedovoljene špekulacije je bila predpisana kazen odvzema prostosti s prisilnim delom za najmanj šest mesecev oziroma ob hujših posledicah za najmanj eno leto. Kot stranska kazen je bila predpisana zaplemba premoženja. Za to dejanje storjeno v vojni ali ob vojni nevarnosti pa je bila predvidena smrtna kazen (4. člen ZTŠS). Za kaznivo dejanje gospodarske sabotaže je bil predpisan minimum kazni enak kot pri nedovoljeni špekulaciji, prav tako je bila predpisana kot obvezna stranska kazen zaplemba premoženja. Ob posebno visoki škodi ali če je storilec deloval posebej brezobzirno zoper interese ljudstva in države je bil predpisan minimum kazni petnajst let odvzema prostosti s prisilnim delom ali smrtna kazen. Za dejanje, storjeno v vojni ali neposredni vojni nevarnosti, pa je bila predpisana samo smrtna kazen. (6. člen ZTŠS) Za vsa dejanja je bilo mogoče kot stransko kazen izreči tudi izgubo političnih pravic.

15. Prvi in drugi odstavek 11. člena ZTŠS se glasita: "Če je lastnik podjetja (obrata) fizična oseba, je odgovoren za dejanje, kaznivo po tem zakonu, razen če se dokaže, da je bilo dejanje storjeno brez njegove vednosti oziroma brez njegove poznejše odobritve in brez njegove malomarnosti. Pri pravnih osebah so poleg storilca dejanja odgovorni tudi tisti organi ali pooblaščenci, ki upravljajo zadevno podjetje ali posestvo, razen če se dokaže, da je bilo dejanje storjeno brez njihove vednosti oziroma brez njihove poznejše odobritve ali brez njihove malomarnosti."

16. Člen 16 ZTŠS se glasi: "Za zatiranje nedovoljene trgovine in nedovoljene špekulacije smejo krajevni ljudski odbori ustanoviti potrebno število komisij, ki skrbijo, da se odkrijejo primeri nedovoljene trgovine in nedovoljene špekulacije in da se proti krivcem uvede zakoniti postopek. Te komisije so sestavljene iz treh članov izmed potrošnikov in članov ali uslužbencev odbora. Komisije so pooblaščene, da tudi same zasežejo živila in predmete množične potrošnje v zvezi s kaznivimi dejanji po tem zakonu, če ne presegajo vrednosti 2.000 dinarjev. V takem primeru smejo izreči denarno kazen 1.000 dinarjev in zaplembo predmeta kaznivega dejanja. Glede na zlonamernost storilca in posledice dejanja morejo komisije odstopiti predmet pristojnemu okrajnemu sodišču. Zoper odločbo komisije je dopustna pritožba na pristojno okrajno sodišče v treh dneh. Pritožba se izroči ljudskemu odboru, katerega komisija je izdala odločbo. Sodišče sme odločbo komisije razveljaviti ali spremeniti v vseh smereh, in tudi na škodo pritožilca. Odločba okrajnega sodišča je dokončna."

17. Določba se je glasila: "Okrajno narodno sodišče mora o takih dejanjih izreči sodbo oziroma zaključiti postopke najdalje v roku 8 dni od onega dneva, ko je prijelo prijavo ali uvedlo postopek po uradni dolžnosti."

18. Tako je v primeru, ki je tekel pred Okrožnim sodiščem v Celju v kazenski zadevi št. K 172/45, to sodišče obsodilo šest trgovcev za kaznivo dejanje nedovoljene špekulacije in jim izreklo prostostno kazen s prisilnim delom v trajanju od 10 mesecev do šestih let. Obsojeni so bili še na zaplembo premoženja, izrečena jim je bila tudi prepoved izvrševanja trgovske obrti in izguba političnih in državljanskih pravic za čas štirih do desetih let. Javni tožilec se zoper sodbo ni pritožil, ampak je primer odstopil v obravnavo posebnemu senatu Vrhovnega sodišča LRS, ki je trem od navedenih obsojencev sodilo še enkrat. Javni tožilec pri tem posebnem senatu je obtožnico vložil ob 21. uri, obravnava se je začela pol ure za tem in je bila zaključena okrog polnoči z izrekom bistveno strožjih kazni. Poleg zaplembe premoženja je bila zoper enega obsojenca izrečena kazen 10 let zavora, zoper dva pa je bila izrečena smrtna kazen. Ta je bila tudi izvršena.

19. S sodbo Vrhovnega sodišča LRS, posebnega senata za sojenje kaznivih dejanj po ZTŠS, št. Kv 5/46-5 z dne 12.1.1946 je bil A.G. obsojen na dvajset let zavora s prisilnim delom, na izgubo državljanskih pravic za 10 let po prestani kazni in na zaplembo celotnega premoženja ter na plačilo stroškov postopka in povprečnine. Obsojen je bil za dejanje, ki naj bi bilo kaznivo dejanje nedovoljene trgovine iz 1. točke prvega odstavka 1. člena in iz 12. točke drugega odstavka 12. člena ZTŠS. V sodbi Vrhovnega sodišča št. I Ips 183/93-3 z dne 9.3.1994, s katero je bila navedena sodba spremenjena tako, da je bil obsojenec oproščen obtožbe, je Vrhovno sodišče navedlo: "Javni tožilec RS v zahtevi za varstvo zakonitosti utemeljeno opozarja na to, da je bil obsojeni A.G. obsojen hkrati zato, ker je opustil obvezno prijavo blaga in ker je to blago prikrival. Glede istega blaga pa kaznivo

dejanje ni moglo biti storjeno na oba načina, saj eden drugega izključujeta. Sicer pa v izreku napadene sodbe ni opisan noben od omenjenih načinov storitve kaznivega dejanja. Samo dejstvo, da je imel obsojenec del blaga shranjenega na podstrešju hiše, kjer je imel trgovino, brez dodatnih navedb, kako naj bi bilo skrito, še ne pomeni, da ga je skrival. Še manj pa je konkretiziran opustitveni način izvršitev kaznivega dejanja....."